

E T Ü D L E R

Harp Sigortası

Yazan :

Dr. iur. ERNST E. HIRSCH

Istanbul Hukuk Fakültesi Kara ve Deniz Ticareti
Ord. Profesörü

I. ESASLAR

1. Harp hasarlarının tamiri meselesi.

Muharip devletler düşmanlarına galebe çalmak gayesile yekdiğerini mümkün olduğu kadar zayıflatıp kuvvetten düşürmeğe çalışırlar. Bunun neticesi olarak ta devletler ve fertler ister harbe iştirak etsinler, ister harp haricinde kalsınlar birçok zarar ve hasarlara maruzdurlar. Harp hasarlarının tamiri meselesi umumiyetle harp esnasında halledilemez. Çünkü tekmil zararın vüs'at ve şümulü ancak muhasamat tatil edildikten sonra tespit edilebildiği gibi, tazminatın şekli ve şümulü hususu da harbin neticesine ve muharip devletlerin malî kudretine bağılı olan bir meseledir. Bunun için harbin vasıtalı ve vasıtasız doğurduğu ziyanlar gerek muharip devletler arasındaki münasebet itibarile ve gerek muharip devletlerden herbirile kendi tebaaları arasındaki münasebet bakımından ne şekilde taksim, tamir ve tazmin edileceği keyfiyeti aşağı yukarı bütün sulh muahedelerinin mühim bir mevzuunu teşkil eder. Meselâ, Lozan muahedesine göre, alâkadar devletler harp ziyanlarından dolayı her türlü nakdî taleplerde bulunmaktan müteakabilen feragat ettikleri halde Versay muahedesine hükümlerine nazaran Alman devleti, İtilâf devletlerine karşı gerek kendilerinin ve gerek tebaalarının duçar oldukları hasarların tamirine ve kendi tebaalarının duçar olduğu hususî zararların tazminine mecbur tutulmuştur. Bu muahede hükümlerinin neticesi olarak Belçika ve Fransada mukim olup ta harpten mutazzar olan kimselelerin aşağı yukarı teknil harp ziyânı tazmin edildiği halde harp vü-

zünden malî vaziyeti tamamen bozulmuş olduğu için bizzat Almanyanın kendi tebaasına ödediği tazminat bedeli oldukça az olmuştur.

Harpten doğan zarar ve ziyanın vüs'at ve şumulü önceden belli olmadığından ve hasarların Devletçe tamir ve tazmin edilip edilemeyeceği hususu ve tazminin kemiyet ve keyfiyet itibarile alacağı şekiller çok şüpheli bulunduğundan fertler de kendi menfaatlerini bizzat korumağa ve bu maksatla harpten doğan rizikoları karşılamağa uğraşmaktadırlar. Mezkûr teminat arzusunun bilhassa iktisat ve ticaret erbabı için ehemmiyetli olduğu muhakkaktır. Çünkü ticarî bir müessesenin istihsal vasıtaları harp esnasında kısmen veya tamamen harap olacak olursa bu suretle zarurî olan işletme sermayesinden mahrum olan tüccar, müessesesini kapamak mecburiyetinde kalır ve iflâsa mahkûm olur. Bu husus ise, yalnız alâkadar olan kimse için değil, onunla iktisadî münasebetlerde bulunan bütün şahıslar ve dolayısıyla tekmil halk ve devlet için tehlikelidir. Bir memleketin istihsal mekanizmasının harp zamanında da ve bilhassa harp esnasında arızasız işlemesi keyfiyeti her devletin, muharip olsun olmasın, refah ve selâmeti için esash bir şart teşkil eder. Bu itibarla harp hareketlerinden doğan hasarların tamirine müteallik meselenin halli, harp sonuna bırakılacak olursa yalnız doğrudan doğruya zarara uğrayan tüccar değil aynı zamanda devlet de iflâs ve inhilâle mahkûm olabilir. Buna mâni olmak için gerek ticaret erbabı ve gerek hükümetler harp sonunu beklemeksizin harp esnasında ve hattâ harpten evvel lâzım olan tedbirleri ittihaz etmek mecburiyetindedirler. Diğer bir ifade ile denilebilir ki harpten doğan zararların tamir ve tazmini meselesi harp sonundan evvel âdilâne bir tarzda halledilemezse bile devletin bünyesini iktisat ve millî müdafaa bakımından kuvvetlendirmek üzere bazı muayyen harp rizikolarının daha harpten evvel ve harp esnasında karşılanması için tedbirler almak elzemdir. Bu gayeye «sigorta» namı altında tanınan iktisadî müessese hizmet eder. Mantık kaidelerinin tesiri altında bulunmayan harp ile mantık kanunlarına dayanan sigorta müessesesi, her nekadar birbirine zıt olan mefhumlar ise de, insanların his ve ihtiraslarının sebep olduğu harp hasarları, aynı insanların zekâ ve akıllarile buldukları sigorta müessesesi vasıtasile tamamen değilse de kısmen telâfi olunabilir. *Josef Kohler*'in dediği gibi sigorta hukuku, zekânın hislere çaldığı bir galebe, mantığın tabiata karşı kazandığı bir zaferdir.^[1]

[1] Dernburg und Kohler: Das bürgerliche Recht, VI, 367.

2. Sigortanın tarifi.

Sigortanın bir çok tarifleri yapılmıştır. Fakat bu mevzu etrafında yapılan çetin araştırmalara rağmen sigorta müessesesi daha herkesçe kabul edilebilecek bir tarzda tarif edilememiştir.[2] Hukukçu gözü ile sigortayı tarif etmeğe teşebbüs edersek diyebiliriz ki: sigorta, iki veya daha ziyade kimseler arasında vukubulan hukukî bir münasebettir ki onunla sigorta eden kimse karşılıklı yardım prensibi ve büyük adetler kanununa dayanarak, bir ücret mukabilinde, diğer bir kimsenin meşru ve para ile ölçülebilir iktisadî bir menfaatini karşılamak maksadile, kanun veya mukavelece tayin edilen müstakbel, meşkûk ve müşahhas bir hadisenin zuhuru halinde önceden tespit edilen veya hadisenin neticelerine göre tespit edilecek olan bir meblâğın tediyesini yüklenir.

Verdiğimiz tarifiñ münferit unsurlarını harp sigortası dolayısıyla teker teker kısaca izah edelim.

II. SİGORTA MÜNASEBETİNİN HUKUKÎ UNSURLARI

3. Hukukî bir münasebet olarak sigorta.

Sigorta, hukukî bir münasebet olup ya bir mukaveleden veya bir kanundan doğar. Mukavelenin akdi alâkadarların ihtiyarına bırakılabileceği gibi («ihtiyarî sigorta») kanunî bir mecburiyet olarak da onlara tahmil edilebilir («mecburî sigorta»). Bazı hallerde, mukavele akdine ihtiyaç olmaksızın sigorta münasebeti doğrudan doğruya kanundan neşet eder («kanunî sigorta»). Harp rizikolarına karşı vukubulan sigortalarda da mezkûr üç imkândan istifade olunur. Misaller:

a) *İhtiyarî sigortaya misal:* Hayat, mal ve deniz sigorta poliçelerinde bulunan harp rizikosuna müteallik şartlar bir tarafa bırakı-

[2] Manes: Versicherung. Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 4.Aufl., VIII, 621. — Bruck: Privatversicherungsrecht (1930), 49. — Gierke: Versicherungsrecht (1937), 76. — Hagen: Versicherungsrecht in Ehrenberg Handbuch, VIII, 9. — Schmidt-Rimpler: in Beitrage zum Wirtschaftsrecht (1932), 1247. — Ehrenzweig: Versicherungsvertragsrecht (1935), 105. — Hemard: Théorie et pratique des Assurances Terrestres (1925), I.19. — Sumien: Traité théorique et pratique des Assurances Terrestres (1937), Nr.4. — Picard et Besson: Traité général des Assurances Terrestres (1940), I. — Ziegler: Untersuchungen über die Begriffe «befürchtetes Ereignis» und «Versicherung» (1935), 41, 199. — Koenig: Gegenstand der Versiehe-

irsa, kanunî bir memnuiyet mevcut olmadıkça harpten doğan rizikolar sigorta edilebilirse de, anglo-sakson memleketleri hariç olmak üzere, ihtiyarî harp sigortası yalnız mahdut bir çerçevede dahilinde caiz görülmektedir (aşağıda No.7 ye bak.)

b) *Mecburî sigortaya misal:* 1914-1918 senesi dünya harbi esnasında Fransada 500 tonilâtodan yukarı olan gemi tekneleri için harp rizikolarına karşı mecburî bir sigorta tanzim edilmiştir. Fransız Devlet Şûrası, 19.4.1917 tarihli kanunla tanzim edilen mezkûr sigorta münasebetini kanunî bir sigorta olarak telâkki ettiği halde, Fransız Temyiz Mahkemesi, sigorta mukavelesinin akdi mecburî olmakla beraber, sigorta münasebetinin doğması sigorta ettirenle sigortacı arasında aktedilecek bir mukaveleye bağlı oluşu mülâhazasile, mezkûr sigortayı mecburî bir sigorta addetmiştir.^[3]

Harp rizikolarına karşı sigorta hakkında 1939 tarihli ve (2 ve 3 Geo. 6, c.57) sayılı İngiliz kanununda emtia stoklarının mecburî sigortasına müteallik mühim hükümlere tesadüf olunur.^[4] Türkiyede Hükümet, Karadenize sefer yapan bütün vapurların sigorta edilmesi mecburiyetini koymuştur. Gemiler veya mürettebatı sigortasız olduğu takdirde bunların sefere çıkmalarına izin verilmeyecektir.

c) *Kanunî sigortaya misal:* Harp hasarlarına müteallik 1941 tarihli İngiliz kanununa göre menkul malların sigortası alâkadarların ihtiyarına bırakıldığı halde mülkler hakkında kanunî bir sigorta ihdas edilmiştir. Bu kanunun esasları şunlardır: «1941 temmuzundan itibaren gayri menkullerden kıymetinin % yarımı ve arsalardan %8 i nispetinde bir prim tahsiline başlanacaktır. Bu meblâğı tediye yalnız mülk sahipleri mükellef olmakla kalmıyacak, o mülkü ipotek altına almış bulunan alacaklılar da bir miktar tesviye suretile bu prime iştirak edeceklerdir. Fiiliyatta büyük ipotek bankaları bu primin bir kısmını üzerlerine alacaklar demektir. Tahrip edilen binaların tekrar inşa ve ihyası harp sonuna bırakılacaktır. Mamafih çok müstacel vaziyetler hasıl olursa o devre beklenmeksizin makul bir avans yapılabilecektir. Tahribat şikâinde tazminat miktarının tayinine esas o mülkün 1939 mart tarihindeki kıymeti olacaktır. Bu vaziyet fiilen

[3] Dalloz Périodique 1919/4/309; 1924/3/26; 1924/1/102.

[4] War Risks Insurance Act 1930. İngilizce metni italyanca tercümesile birlikte 1940 senesinde Romada intişar eden «Legislazione Mondiale sulle Assicurazioni

yeni inşaata başlanacağı zamanki kıymet ve masrafa hiç de tekabül etmiyebilir. Tesviye edilecek mebalîğ prim olarak tahsil olunan miktarları tecavüz ederse, hükümet 200.000.000 sterlin miktarı açıktan bir yardımda bulunabilecektir. Fakat açık 400.000.000 u tecavüz ederse primlere zam yapılacaktır» [5, 6]

4. İki taraflı münasebet olarak sigorta.

Sigorta, iki taraflı hukukî bir münasebettir. Sigorta ücretini ödeyene sigorta ettiren veya sigortalı ve sigortayı mucip hadisenin vukuunda sigorta bedelini tediye edene sigorta eden veya sigortacı denir. İngilteredeki bazı istisnalardan sarfınazar edilirse, zamanımızda yalnız büyük sermayelere sahip olan hükmi şahıslar sigorta işleriyle meşguldür. Bu teşekküller ya hususî hukuka, ya âmme hukukuna tâbi olan şahıs birlikleri veya sermaye müesseseleridir. Şahıs birlikleri anonim şirket veya kooperatif şirket şeklinde tesis edilmiştir. Birinci şirket şekline ücretli sigorta, diğerine mütekebil sigorta denir. Ücretli sigortada sigortacı ile sigorta ettiren şahıs birbirine yabancıdır. Taraflar arasındaki münasebet iki tarafa mükellefiyet tahmil eden bir mukaveleden farklı değildir. Halbuki mütekebil sigortada sigorta muamelesi müstakil bir mukavele olmayıp mütekebil sigortayı mucip şirket mukavelesinin tâli bir unsurudur. Mukabil vecibeler adı bir borç münasebetinden doğmayıp azalıktan doğan hak ve vecibelerin bir neticesidir. Bundan dolayı kendini sigorta ettirmek isteyen şahıs mütekebil sigorta şirketinde aza olmalıdır. Yâni mütekebil sigortada kooperatif unsur büyük bir rol oynamaktadır. Ücretli sigortacı kazanç gayesile hareket ettiği halde mütekebil sigortalarda kâr temin ve tevzii ön safta bulunmamaktadır. Mütekebil sigorta müessesesi karşılıklı yardıma dayanan bir birlik şekli olup vazifesi, azasının ihtiyacını tatmine müteveccihdir.

a) Bu izahattan anlaşılacağı veçhile harp rizikolarına karşı sigorta mukavelelerinin akdi, sigorta kumpanyalarının ihtiyarına bira-

[5] Şükrü Baban: «İktisadî Yürüyüş» mecmuasında. Bu kanun hakkında fazla malûmat isteyenler şu mecmualara müracaat edebilirler: «Assicurazioni» 1938, I, 559; 1939, I, 218, 224; 1940, I, 188, 248 v.m., 299.; 1941, I, 416. — «The Economist» 1940, I, 298.

[6] 1.9.1939 tarihli Alman «Cismanî zarar nizamnamesi» (Personenschaeden-verordnung) mucibince içtimai sigortada cari olan esaslar, harpten doğan cismanî

kılmadıkça devletin müdahalesi neticesinde teşekkül eden harp sigortası müesseseleri tarafından icra edilmektedir. Bu müesseseler, daha ziyade kooperatif unsura istinat ederler. Meselâ 1870-71 Alman-Fransız harbinde, Paris'in kuşatılması esnasında çıkan yangınlara karşı karşılıklı bir sigorta cemiyeti ve «La défense mutuelle de Paris» namı altında harp rizikolarına karşı karşılıklı bir hayat sigortası cemiyeti kurulmuştu.[7]

İngilterede, balıkçı gemilerini harp rizikolarına karşı sigorta etmek için alâkadarlar bir sigorta kooperatif şirketi kurmuşlardır. Felemenkte de son zamanlarda bir çok hususî müteakabil sigorta teşekkülleri meydana gelmiştir.[8]

b) Bazı hallerde harp rizikolarını karşılamak maksadile âmme müesseseleri de kurulmuştur. Alâkadarlar bir sigorta mukavelesi aktetmek niyetinde iseler mezkûr müesseseye müracaat ederler. Veyahut kanunda mezkûr âmme müessesesine tabi tutulup, sigorta primlerini bir nevi vergi gibi tediye ile mükellef olurlar. Meselâ 1940 senesinde Birleşik Amerikada Amerika veya İngilterenin sigorta piyasalarında karşılanamıyan harp sigortası ihtiyaçlarını temin etmek üzere 40.000.000 dolar sermayeli bir deniz sigortası müessesesi tesis edilmiştir.[9]

Norveçte, yangın tehlikesine karşı sigorta edilen bütün ticaret mallarının harp rizikosuna karşı da sigorta ettirilmesi kanunen emredilmiştir.[10, 10a]

c) Nihayet, devlet bir nevi «reasürör» sıfatile ya doğrudan doğruya veya bir âmme müessesesi vasıtasile alâkadarlara karşı harp rizikolarının teminini üzerine alır. Meselâ, 1914-1918 cihan harbinde Fransa neşredilen bir kanunla deniz harbi rizikolarını sigorta

[7] Hemard: zikri geçen eser, I, 208, 211.

[8] «Assicurazioni», 1938, I, 560.

[9] «Assicurazioni», 1940, I, 564.

[10] «Assicurazioni», 1940, I, 475.

[10a] Bu etüd basılmakta iken 4180 sayılı kanunla aşağıdaki hüküm Millî Korunma Kanununa ilâve edilmiştir:

Millî korunma kanununun 7 nci ek maddesi (muaddel kanun 30.1.1942):

I - Millî Korunma Kanunu hükümlerine tevfikân yapılan ve yaptırılan stokların ve bunlara ait tesisatın harp tehlikesine karşı sigortasını bizzat veya yangın sigortası ile iştigal eden şirketlerle müşterek yapmağa, bu işlerle meşgul olmak üzere alâkalı Devlet teşekkül, müessese ve ofisleri nezdinde bürolar teşkiline ve stokları sigorta edilecek müddet için harp fiyatına göre zararlık oranına nispeten tahsilâta İhtilâs

etmiştir.^[11] Devlet ile alâkadarlar arasındaki münasebetin hukukî mahiyeti münakaşalı idi. Bu münasebet Fransız Devlet Şûrasının verdiği bir karara göre idare hukukuna, halbuki Fransız Temyiz Mahkemesinin içtihadına göre hususî hukuk normlarına tabidi.^[12] Geçenlerde Japonya Hükûmeti deniz harp rizikolarını sigorta eden sigorta şirketlerine karşı reasürans yükünü üzerine almıştır.^[13, 13a]

d) Sigorta münasebeti ister hususî hukuka, ister âmme hukukuna tabi olsun, her halde iki taraflı hukukî bir münasebet mahiyetindedir. Bundan dolayıdır ki herhangi bir müessese, bütçesinden para ayırarak bunu tahakkukundan korkulan bir harp halinin getireceği zararlara karşılık tutarsa, «kendi kendini sigorta» denilen bu hal, hakikatte sigorta mahiyetinde değildir. Mezkûr tedbir, bir kanun neticesinde ittihaz edilse de -ki keyfiyete Vakıflar Kanununda^[14] ve Denizyolları İşletmesi Kanununda tesadüf olunur- aynı müessese hem sigortalı, hem sigortacı vaziyetinde bulunduğundan, sigorta münasebetine müteallik kaideler burada tatbik edilemez.^[15]

III. SİGORTA MÜNASEBETİNİN İKTİSADÎ VE TEKNİK UNSURLARI

5. Sigorta müesseselerinin teknik teşkilâtı.

Ücretli, müteakabil ve kanunî sigortalar hukuk bakımından birbirinden farklı olmakla beraber iktisadî ve teknik yönden aynı esaslara göre terkip ve tertip olunurlar. Sigorta muamelelerinde büyük

[11] Dalloz Périodique: 1917/4/169.

[12] Dalloz Périodique: 1924/3/26; 1924/1/102.

[13] «Assicurazioni»: 1940, I, 475.

[13a] Millî Korunma Kanununun 7 nci ek maddesi mucibince sigorta masraflarının ve primlerle tamamen karşılanamayan hasar tazminatının karşılığı olmak üzere sarfına lüzum görülecek meblağ Millî Korunma Kanununun 43 üncü maddesine tevfikân temin edilecek sermayeden ayrılır. Primler, tefrik olunan paralar miktarına baliğ olduğu ve sigorta tazminatının tediyesine rağmen sigorta işlerinin tasfiyesinde para arttığı takdirde artan para Hazineye intikal eder.

[14] Vakıfların sigorta işleri hakkında: İktisadî Yürüyüş, sayı 32, s.10.

[15] Fransada «Groupement pour la garantie des risques de guerre» unvanı altında hükümetin iştirakile vücade getirilen teşekkülün hukukî mahiyeti şüphelidir. Hususile mezkûr kartelin sigortacı mı, yoksa reasürör mü, yoksa tavassüt mü, yahut mü ammanı sunmadığı meselesi meşhûrdür. Sumien: Dalloz Hebdomadaire.

adetler kanunu ile ihtimali hesabın ne büyük tesir icra ettiği herkesçe malûmdur. Meselâ: sigortalıların adedi arttığı nisbette zarar ihtimali azaldığından deruhte edilen tehlikelere mukabil, talep edilen ücreti de tenkis etmek mümkün olur. Buna mukabil tehlikelerin tahakkuku ihtimali arttığı nisbette zarar ihtimali de arttığından primleri çoğaltmak elzendir. Bunun için plânlı bir hareket her sigorta teşekkülünün esas temelini teşkil eder.^[16] İngiltere sarfınazar edilirse,^[17] aşağı yukarı bütün devletlerde olduğu gibi Türkiyede de sigorta teşekkülleri hükümetten ruhsatname istihsal etmedikçe devlet dahilinde muamele yapamazlar.^[18] Ancak bu surettedir ki, devlet, alâkadarları, itimada şayan olmıyan hilekâr sigortacıları koruyabilmekte, korkulan hadisenin tahakkuku anında sigorta bedellerinin sigortacılar tarafından fiilen ödenmesini temin etmek suretile sigorta münasebetlerine zarurî olan emniyeti bahşedebilmektedir. Devlet kontrolü bulunmıyan memleketlerde şu tehlike vardır ki, sigortacılar halkın iffetinden veya tecrübesizliğinden istifade ederek primleri tahsil ederlerse de sigorta bedellerini ödemek imkânı bulamazlar.^[19]

Bu sebeplerden dolayı ruhsatname istihsal şartları arasında

[16] **Vallerini:** La guerra e le assicurazioni, Considerazioni Economiche, «Assicurazioni», 1940, I, 37 v.m. — **Acutis:** Il rischio di guerra nelle assicurazione sulla vita. Rillievi tecnico-economici. «Assicurazioni», 1939, I, 432 v.m.. Bu makalenin bir hülâsası «Revue Générale d'Ass. Terrestres» mecmuasıdır; 1940, s.121. **Marrama:** Le assicurazioni obbligatorie e libere nel quadro del finanziamento della guerra. «Rivista di politica econ.», 1941, 583 v.m. — **Life Insurance and War** «The Economist» 1939. IV, 293. — **War Risks Cover in Life Insurance: The Economist, 1940, I, 1011.** — **Fire Insurance in War: The Economist, 1940, I, 298.** — **War Insurance of Stocks: The Economist, 1940, I, 427.**

[17] Harp rizikolarına müteallik 1939 ve 1940 senesi İngiliz mevzuatından anlaşılacağı veçhile sigorta işlerinde Devletin murakabe ve müdahale usulü şimdi İngilterede de yer tutmuştur. — **Vallerini:** «Assicurazioni», 1940, I, 258.

[18] Sigorta şirketlerinin teftiş ve murakabesi hakkındaki 1149 sayılı kanunla bu kanunun bazı maddelerinin tadiline ve mezkûr kanuna bazı hükümler ilâvesine dair 3392 sayılı kanun. Mezkûr kanunun istihdaf ettiği gaye hakkında: **Akil Gün:** İktisadî Yürüyüş, No.27, s.15.

[19] Bu hususta 1914-1918 senesi harbi esnasında Fransada bombardımandan doğan rizikolara karşı aktedilen sigorta mukaveleleri iyi bir misal teşkil ederler. — **Hemard:** zikri geçen eser, I, 284. — **Picard:** «Assicurazioni», 1940, I, 263.

«Felemenkte son zamanlarda bir çok hususî müteakabil sigorta teşekkülleri meydana gelmiştir. Bunların miktarı o kadar çoğalmıştır ki hükümet suistimallerden koruyarak böyle cemiyetler teşkilini müstefzim bir müsaadenin istihsaline başlamak

asgarî bir sermayenin temini, teknik bir iş plânının tanzimi, sermaye ve ihtiyat akçelerinin yatırılacağı yerlere dair taahhütname itası, sigorta primlerini tespit eden umumî veya hususî bir ücret tarifesinin kabulü, sigorta münasebetine müteallik umumî sigorta şartlarının tayini, riyazî ihtiyat akçelerinin hesap tarzı ile bu hesapta esas ittihaz edilecek faiz nispetinin ve ölüm vesair istatistik cetvellerinin vekâletçe tasdiki gibi hususlar zikredilebilir. Büyük adetler kanunu ve ihtimali hesap esaslarına istinat eden mezkûr teknik teşkilât olmadıkça bir sigorta müessesesinden bahsedilemez.

6. «Tehlike birliği».

Fennî teşkilât sayesinde işletilen her sigorta, aynı tehlikeye maruz kalan sigortalıların bu tehlikeyi müştereken taşımaları esasına istinat eder. Yani tabir caizse münferit sigortalının zararı bütün sigortalılar arasında tevzi edilir. Zararın taksim sureti bilâhare zarar miktarına göre tayin edilebileceği gibi evvelce yani zarar husule gelmeden evvel de muhtemel ihtiyaçlara göre tespit edilebilir. Ve bu son halde sigortalılar tarafından ödenilen iştirak payı hakikati halde sigorta ücretinden başka bir şey değildir. Diğer bir ifade ile denilebilir ki, teknik usullere göre mücerrét bir surette önceden tespit edilen sigorta ücreti, bütün sigortalılar arasında vukuu muhtemel zararın münferit sigortalıya yüklenen iştirak payını teşkil eder. Aynı sigorta teşekkülüne aynı rizikoları sigorta ettiren kimseler fiilî ve dolayısıyla hukukî bir «tehlike birliği»nde toplanmış olurlar. Tehlike müşterek olduğundan zararın da mütenasip bir surette alâkadarlar arasında taksimi icap eder. Aynı sigorta teşekkülüne aynı rizikolara karşı sigorta edilen kimselerin ödedikleri primlerin tekмили mezkûr sigortalıların muhtemel alacaklarına karşılık mahiyetindedir. Bu alacaklar istifa edilmedikçe bunlardan başka hiç bir borç ödenemez. Karşılık yalnız aynı tehlikeye maruz kalan sigortalılara tahsis edilmiş olduğundan sigorta teşekkülleri, beher sigorta kısmına mahsus teknik ihtiyatları ayırmak mecburiyetindedirler. Her sigorta teşekkülü hayat, yangın, kaza, nakliyat ve deniz sigortası gibi kısımlara ayrılır. Her sigorta kısmı diğerlerinden müstakildir. Şöyle ki, deniz sigortalılarının duçar oldukları zararların kapatılması için hayat sigortalılarına tahsis edilen karşılığa dokunulamaz.

İzahına çalıştığımız prensipler her sigorta münasebetinin iktisadî ve hukukî temelini teşkil ettiğinden mezkûr teknik teşkilat mevcut

olmadıkça kabul ettiğimiz mânada bir sigorta müessesesi de mevcut değildir. Bundan mühim neticeler çıkarılabilir.

7. *Umumî bir harp sigortasına tesadüf olunamaz.*

Harp zararlarını temin eden sigortalar ancak büyük adetler kanunu ve ihtimalî hesap usullerine göre önceden para ile takdir ve hesabı kabil olan harp rizikoları hakkında mümkün ve caizdir. Harp hadiseleri; şiddet, devanı, şumul ve vüs'at itibarile birbirinden farklı olduğundan ve dolayısıyla muhtemel zararların tekmili de önceden takribî bir surette bile takdir edilemediğinden *umumî* bir harp sigortasına hiç bir memlekette tesadüf olunamaz.^[20]

a) Bazı devletlerde vazı kanun harp sigortalarının aktedilmesini sarîh bir hükümle umumî olarak menetmiş ve yalnız hususî hallerde ve muayyen şartlar altında harp rizikolarının teminine izin vermiştir. Meselâ Fransada hayat sigortaları hariç olmak üzere bombardımandan doğan bütün harp zararları hakkında bir sigorta mukavelesinin akdi caiz değil idi.^[21]

b) Diğer memleketlerde bizzat sigorta kumpanyaları, muayyen sigorta branşlarında harp rizikosunu üzerlerine almadıklarını beyan etmişlerdir. Meselâ 1937 senesinde İngiliz yangın sigortacıları harp rizikosunun yangın sigortasından hariç olduğuna karar vermiş ve aşağı yukarı bütün devletlerdeki yangın sigorta şirketleriyle reasürans müesseseleri mezkûr örneği taklit etmişlerdir.^[22]

c) Türkiyede kanunî bir memnuiyet olmamakla beraber, harp sigortası ancak bazı hallerde hukukan caizdir. Çünkü yukarıda söylediğimiz gibi yalnız ruhsatnameli sigorta teşekkülleri sigorta işleriyle iştigal ve sigorta mukavelelerini ancak Ticaret Vekâletince tasdik olunan umumî şartlara istinaden aktedebildiklerinden^[22a] hayat ve

[20] Harp sigortasının veği tekâmülü hakkında; Acutis: Zikri geçen makale. — Vallerini: Zikri geçen makale. — Hemard: Zikri geçen eser, cilt I, s.273 ve m. Yalnız İngilterede 1914-1918 senesi harp esnasında Lloyds müessesesi «tekmil harp rizikolarına karşı» sigorta mukaveleleri aktetmiştir. Hemard: Zikri geçen eser, cilt I, s.332.

[21] 31.3.1918 tarihli fransız kanunu ile 8.11.1936 tarihli kararname. — Hemard: Zikri geçen eser, cilt I, s.284 v.m. — Pieard: «Assicurazioni», 1940, I, 263.

[22] «Assicurazioni», 1937, I, 393, 678; 1938, I, 79, 311.

[22a] Türkiyedeki yeni durum hakkında yukarıki (10a) ve (13a) mumarah

deniz sigortalarından sarfınazar edilirse Türkiyede akte edilen sair bütün sigorta mukavelelerinde hükümetin tesiri altında harp rizikosu şimdiye kadar sigorta himayesinden hariç tutulmuştur.[23]

8. Harp sigortasına müteallik hususî teknik tedbirler.

Harp sigortasının caiz olduğu istisnaî hallerde yukarıda izah ettiğimiz teknik teşkilât göze çarpan bir ehemmiyet iktisap eder. Kanun vazıları, bu hususta şu dört tedbiri ittihaz etmeğe çalışmışlardır:

a) Sigortalıların adedi, mümkün olduğu kadar arttırılmak ve bu suretle muhtemel rizikoları tevzi etmek maksadile bütün alâkadarlara «sigorta ettirme mecburiyeti» ni yüklemek (yukarıda No. 3 e bak.). Meselâ, harp rizikolarına karşı sigorta hakkında 1939 tarihli İngiliz kanununun 9 uncu maddesine göre, mecburî sigortaya tabi olan emtiayı satmakla işigali sanatı mutade ittihaz eden kimse, mallarını sigorta ettirmedikçe icrayı ticaret edemez.

b) İhtiyat akçelerile riyazî karşılıkların vüs'at ve şumulünü, muhtemel zayıtı telâfi edecek nispette çoğaltmak, yatırmak ve korumak maksadile bir tek sigorta teşekkülüne veya bu gaye ile kurulan bir sigortacılar karteline mezkûr harp sigortası işleriyle münhasıran işigal etmek imtiyazı bahşedilmektedir. Meselâ bahsi geçen İngiliz kanununun 10 uncu maddesine göre mecburî sigortaya tabi olan emtia ancak Ticaret Vekâletince hususî bir salâhiyet istihsal eden muayyen bir sigorta müessesesi tarafından sigorta edilebilir.

c) Yukarıda işaret edildiği veçhile, fennî teşkilât sayesinde işlenen her sigorta branşı, aynı tehlikeye maruz kalan sigortalıların bu tehlikeyi müştereken taşımaları esasına istinat eder. Sigorta ücreti

[23] Deniz sigortası poliçelerindeki umumî şartnamelere nazaran «harbi dahill ve haricî, tanınmış veya tanınmamış hükümetlerden her hangisi tarafından ıka edilen muhasamat, mukabelei bilmisil, tevkif, iğtinam ve muamelâtı zecriye, şuriş ve isyan, harekâtı avam, boykotaj, siyasî suikastler ve grev hadiselerile bunlara mümasil vekayı yüzünden gerek bilâvasıta ve gerekse bilvasıta tahassul eden zayıat ve hasarat ve masarif ve her gûna netayici saire, her hangi masarifin hasaratı umumiye tarzında taksim ve tevzii hali bile şirkete raci değildir. Gerek vakti hazarda ve gerek hali harpte ve her zaman ve mekânda her nevi sabih veya sabit lâğumlardan ve torpillerden münbais zayıat ve hasarat sigortadan hariçtir.» Bununla beraber ecnebî memleketlere deniz yoluyla sevkedilen emtaa harp rizikosuna karşı da sigorta edilebilir. Bu maksatla, İngiliz deniz sigortasında kullanılan ve «Institute War Clauses -B-» şeklini gösteren hususî bir şartname sigorta poliçesine derç edil-

bütün sigortalıların taşıdıkları tekmlil zararın münferit sigortalıya yüklenen iştirak payını teşkil ettiğinden sigorta primlerinin vadesinde ödenmesi elzemdir. Bunu temin etmek için, harp rizikolarına müteallik mevzuatta sigorta teşekküllerine hususî salâhiyetler bahşedilmektedir.^[23a] Meselâ, sigorta ettiren kimse, primleri vadesinde tediye etmiyecek olursa, sigorta teşekkülü resmî bir ihtarnameye hacet kalmaksızın gecikmiş olan ücretleri bir vergi gibi tahsil ettirebilir veya sigorta mukavelesini derhal feshedebilir. Âmir hükümlerden olan Ticaret Kanununun 970 inci maddesi hükmüne mugayir olan mezkûr fesih hakkı, meselâ İngiliz deniz sigortasında kabul olunmuştur.^[24]

Yalnız hayat sigortalarında hukukî durum, diğer sigorta münasebetlerinden farklıdır. Hayat sigortası iktisadî mahiyeti itibarile bir tasarruf sandığına benzediğinden sigorta primlerinin tediyesi sigortalıların ihtiyarına bırakılmıştır. Yani, sigorta ettiren kimse primleri vadesinde ödememekle her zaman mukaveleden rücu edebilir. Diğer taraftan da sigorta teşekkülleri ücretin tediye edilmemesi halinde sigorta ettiren kimseye resmî bir ihtarname göndererek bir ay zarfında mezkûr ücreti tediye etmediği takdirde sigortanın münfesh olacağını ihtar edebilir. Mezkûr mühletin inkızasında ücret tesviye edilmemiş ise mukavele münfesh olur. Bu gibi hallerde sigorta ettiren kimse, şirketten, hayat sigortası akdi üç senenin hitamından evvel biterse, hiç bir şey talep edemediği halde üç sene veya daha fazla ücret tediye etmiş ise vermiş olduğu ücretlerin üçte ikisini, muayyen masraflar tenzil edildikten sonra talep edebilir. Demek oluyor ki hayat sigortasında primlerin tediye edilmemesi sigortalılar için zararlı bir iştir. Harp zamanlarında sigorta ettiren kimseler kendi kusurları olmaksızın primleri vaktında veremeyecek vaziyette bulunabilirler. Alâkadarların menfaatini korumak maksadile bazı hükümetler primlerini ödemiyenlerin hakkını mahfuz tutarak mukavele muteber olacağı zımında hususî tedbirler ittihaz etmişlerdir.^[25] Türkiyede, günlük ga-

[23a] 30.1.1942 tarih ve 4180 sayılı kanunun 7nci ek maddesine göre Hükümet, stokları sigorta edilen maddelerin satış fiyatına zam yapmak suretile prim tahsiline mezundur.

[24] «Assicurazioni», 1940, I, 478.

[25] Almanya hakkında: «Zeitschrift f.d.ges. Versicherungs- Wissenschaft», 1940, 207; «Assicurazioni», 1940, I, 220 v.m. — Fransa hakkında: Dalloz Hebdomadaire, 1940, No.8, Chronique IV.; Assicurazioni 1941, I, 483. — İngiltere hakkında: «Assicurazioni», 1940, I, 296. — İrlanda hakkında: «Assicurazioni», 1940, I, 475.

zetelerden anlaşıldığı veçhile bu meseleyi halleden bir kanun lâyihası hazırlanmıştır» [26, 26a, 26b].

d) Nihayet, muayyen bir tehlike birliğinde toplanan sigortalılara tahsis edilen karşılığı temin etmek maksadile mezkûr karşılığa dahil olan bütün kıymetler diğer sigorta muamelelerinden ve ihtiyat akçelerinden ayrı olan hususî bir mamelek teşkil eder. Meselâ, harp rizikolarına karşı sigorta hakkında 1939 tarihli İngiliz kanununun 16 ncı maddesine göre birbirinden müstakil olan iki ihtiyat akçesi tahsis edilmiştir. Bunlardan biri deniz nakliyat vasıtalarına ve bu vasıtalandaki yüke, öbürü emtia stoklarına mahsus olup bir akçenin açığı öbür akçeye tahsis edilen kıymetlerle telâfi edilemez.

9. Sigorta mahiyetinde olmayan müesseseler.

Sigortanın temelini teşkil eden ve yukarıda izah edilen malî, iktisadî ve teknik şartlar mevcut olmadıkları takdirde «harp sigortası» namı altında vücade getirilen müesseseler ve tertipler hakikati halde sigorta mahiyetinde değildir. Hem dünya harbi ve hem bugünkü harp esnasında bazı hükûmetler kendi halkının maneviyatını kuvvetlendirmek gayesile harpten doğan hasar ve zayıatın devletçe tamir ve tazmin edileceğine dair kanunlar isdar etmiş ve mezkûr mevzuata «harp sigortası» adını vermişlerdir. Meselâ Norveçte yangın tehlikesine karşı sigorta edilmiş olan bütün gayri menkuller hakkında kanunî

[26] 8.5.1941 tarihli «Radyo Gazetesi» nden: Milli Korunma Kanununa bazı yeni hükümler ilâvesi ve kanunun bir maddesinin değiştirilmesi hakkında bir lâyiha hazırlanmıştır. Bu lâyiha ile kanuna eklenmesi teklif edilecek hükümlere göre, Millî Korunma Kanununun mer'î bulunduğu müddet zarfında primleri veya sürprimleri herhangi bir sebeple olursa olsun ödenmemiş hayat sigortalarını talika tâbi tutmaya hükümet mezun olacaktır.

Sigortalıların talik devresi esnasında vefatları halinde talik tarihine kadar tahakkuk etmiş riyazî ihtiyatlar bu tarihten tediye tarihine kadar hesap edilmiş teknik faizlerle birlikte hak sahiplerine ödenecektir. Talik devresi içinde askerî vazifede iken ölen sigortalıların hak sahiplerine müemmen meblâğların hükûmetçe tayin edilecek kısmı ve fazlasının riyazî ihtiyatı ödenecek müemmen mebalîğden hükûmetçe tayin edilecek kısma ait ödenmemiş primlerle sürprimler teknik faizlerle birlikte bu tediye tenzil edilecektir.

Sigortası talika tâbi tutulmuş olan sigortalı, talik devresi sonunda berhayat ise sigorta mukavelesi tıbbî muayeneye lüzum kalmadan yeniden meriyet iktisap edecektir.

Bu takdirde sigortalı talik devresine ait primlerle sürprimlerin teknik faizleriyle birlikte tediyesine hükûmetçe tesbit edilecek şartlar dairesinde mükellef tutulacak veyahut sigorta müddeti o nisbette uzatılmak suretile talik edilmiş müddete

bir harp sigortası tesis edilmişse de^[27] mezkûr teşekkül ancak hakikî hasarları sonradan tamir etmek üzere kurulmuş olan bir âmme müessesesidir. 11.10.1940 tarihinde kabul edilen Finlandiya harp hasarı sigorta nizamnamesi de^[28] bir sigorta teşekkülünden ziyade bir tamirat müessesesidir. İsveçte kurulmuş olan resmî harp sigorta teşekkülü^[29] aynı sebepten dolayı hakikatî halde bir sigorta değildir. Aynı mülâhazalar yukarıda (No.3c) de bahsî geçen kanunî sigorta müesseseleri hakkında da varittir.

Çünkü mezkûr hallerde gerek sigortalıların verecekleri sigorta ücretleri gerek sigortacıların ödeyecekleri tazminat bedelleri önceden büyük adetler kanunu ile sair teknik prensiplere göre hesap edilmeyip harbin sonundaki fiilî vaziyete göre kat'î bir şekilde tespit ve tediye edileceğinden dolayı zikrettiğimiz kanunlar sigorta münasebetlerini vücutte getirmekten ziyade harp zayıyatını tamir ve tazmin hususunda ittihaz edilen hazırlayıcı ve harbin iyi bir şekilde neticelenmesine bağlı olan tedbirlerdir. Bundan dolayıdır ki mezkûr kanunların incelenmesi mevzuumuz haricindedir.

ait prim ve sürprim borçlarından ibra olunacaktır.

Millî Korunma Kanunu hükümlerine tevfikan yapılan sigortaların ve bunlara ait tesisatın harp tehlikesine karşı sigortası bizzat veya yangın sigortasile iştigal eden şirketlerle müştereken yapmaya, bu işlerle meşgul olmak üzere de alâkalı devlet teşekkül, müessese veya ofisleri nezdinde bürolar teşkiline ve stokları sigorta edilen maddelerin satış fiatlarına zam yapmak suretile veya sair suretlerle prim tahsisine hükümet mezun olacaktır.

Sigorta masraflarının ve primlerle tamamen karşılanmayan hasar tazminatının karşılığı olmak üzere sarfına lüzum görülecek mebalîğ Millî Korunma Kanununun 43 üncü maddesine tevfikan temin edilecek sermayeden ayrılacaktır.

Primler, tefrik olunan paralar miktarına balîğ olduğu ve sigorta tazminatının tediyesine rağmen sigorta işlerinin tasfiyesinde para arttığı takdirde artan para Hazineye intikal edecektir.

[26a] Bu etüd basılmakta iken 4180 sayılı kanunla aşağıdaki hüküm Millî Korunma Kanununa ilâve edilmiştir:

Millî Korunma Kanununun 6ncı ek maddesi (muaddel kanun: 30.1.1942):

I - Hükümet, Millî Korunma Kanununun meri bulunduğu müddet zarfında primleri veya sürprimleri, herhangi bir sebeple olursa olsun ödenmeyen her nevi hayat sigortalarını inkıtâ tâbî tutabilir.

II - Sigortalının inkıtâ devresi esnasında vefatı halinde, inkıtâ tarihine kadar tahakkuk etmiş riyazî ihtiyatlar, bu tarihten tediye tarihine kadar hesap edilmiş teknik faizlerle birlikte hak sahiplerine ödenir. İnkıtâ devresi esnasında sigortalının tenzil ve işira haklarına hâlel gelmez.

III - İnkıtâ devresi içinde askerî vazifede iken ölen sigortalıların hak sahiplerine 3000 liraya kadar olan müemmen meblâğların tamamı ve bu miktardan yukarı olanlarının 3000 liradan aşağı olmamak üzere Hükümetçe tayin edilecek miktarı

IV. SİGORTA MENFAATI

10. Sigorta olunan mevzu.

Tarifimize göre, sigorta müessesesinin maksadı bir kimsenin meşru ve para ile ölçülebilir iktisadî bir menfaatını temin eylemektir. Vazı kanun kumar ve bahse mümkün olduğu kadar mani olmak için ancak iktisadî ve meşru ihtiyaçların himayeye lâıyk olduklarını kabul etmiş ve ancak bu nevi menfaatlerin sigorta mukavelesine mevzu teşkil edebileceğini tayin etmiştir. Ticaret kanunumuzun 1319uncu maddesi mucibince gemiyi yahut yükü deniz rizikolarına karşı temin etmekte para ile ölçülebilecek bir menfaati olan kimse bunun üzerine deniz sigortası yaptırabilir. Ticaret kanunumuzun 932nci maddesinin ikinci fıkrasında «sigorta ettiren nezdinde kıymeti haiz olan her şey sigorta olunabilir» denmişse de «şey» tabiriyle anlaşılan mâna iktisadî menfaattir. Eski müellifler sigorta olunan mevzuun maddî bir şey olması icap edeceğini kabul ediyorlardı. Eski kanun ve ilim kitaplarını tetkik edecek olursak orada daima sigorta olunan «şeylerden» bahsedildiğini görürüz. Bu telâkki tarzı terk edilmiştir. Bir ev sigorta edilince hakikati halde evin kendisi sigorta edilmiş olmaz. Bu evde mevcut olan herhangi bir iktisadî menfaat

ve fazlasının riyazi ihtiyatı ve harpte ölen sigortalıların hak sahiplerine müemmen meblâğların tamamı ödenir. Sigorta bedelinin Hükümetçe tayin edilecek kısma ait ödenmemiş primlerle sürprimler teknik faizlerle birlikte bu tediye deniz edilirdi.

IV - Sigortası inkıtaa tâbi tutulmuş olan sigortalı inkıta devresi sonunda hayatta ise sigorta mukavelesi tıbbî muayeneye lüzum kalmadan yeniden meriyet iktisap eder ve sigortalılar inkıta devresine ait primlerle sürprimlerin teknik faizlerle birlikte tediyesile, Hükümetçe tesbit edilecek şartlar dairesinde, mükellef tutulur veyahut sigorta müddeti o nisbette uzatılmak suretile inkıta müddetine ait prim sürprim borçlarından ibra olunur.

V - Ticaret Kanununun 1000 inci maddesinin ve mevcut sigorta mukavelenemelerinin bu maddenin II, III ve IV üncü fıkralarına ve bu fıkralara müsteniden alınacak kararlara muhalif hüküm ve şartları tatbik olunmaz.

VI - Bu maddenin II nci, III üncü ve IV üncü fıkralarında yazılı hükümlere aykırı hareket edenler, Sigorta Şirketlerinin Teftiş ve Murakabesine dair 3392 sayılı kanunun 10 uncu maddesine göre cezalandırılır.

[26b] Zikri geçen hükme istinaden, primleri veya sürprimleri her hangi bir sebeple ödenmiyen hayat sigortalılarının inkıtaa tâbi tutulmasına mütedair 328 sayılı Koordinasyon Kararı itilaz edilmiştir. [Resmî Gazete No. 5107; tarihi: 15.5.1942].

[27] «Assicurazioni», 1940, I, 70.

[28] «Assicurazioni», 1940, I, 561.

[29] «Assicurazioni», 1940, I, 476.

meselâ malikin veya ipotek alacaklısının menfaati sigorta ettirilmiştir.

Sigorta münasebetinin doğumu için iktisaden himayeye lâıyk bir menfaat mevcut olması lâzım geldiği cihetle sigorta menfaati, muayyen tehlikelere karşı korunması arzu edilen para ile ölçülebilir bir keyfiyet olarak tavsif edilebilir. Bu keyfiyetin taallûk ettiği mevzu ise muayyen bir şey, bir şahsın diğer bir şahsa karşı haiz olduğu alacak, bir mamelek veya makul bir haddi tecavüz etmemek şartile istihsalı memul olan bir kâr olabildiği gibi bir şahsın hayatı dahi olabilir.

Sayılan mevzuları tehdit edebilen tehlikelere gelince; tabî kuvvetlerin tesirile doğan hadiselerle insanların kasden veya ihmâl suretile yapmış oldukları fiiller ve siyasî yahut iktisadî tekâmül neticesinde zuhur eden haller zikredilebilir.

11. Sigorta edilen menfaatin meşru olması.

Muayyen bir rizikoya karşı temin edilecek menfaatin meşru olması şarttır. Bu hususta harbin sigorta menfaati üzerine icra ettiği tesir önemlidir.

a) Harp başlamadan evvel veya harp esnasında iki düşman tebaası arasında aktedilen bir sigorta mukavelesi kanunen mefsuk veya kabili fesih midir? Bu suale anglo-sakson hukuk muhitinde müspet ve kontinantal hukuk muhitinde menfî bir cevap verilmektedir.^[30] Her halde bu hususta sigorta mukavelesi hususî hükümlere tabi değildir. Bütün mukavelelerden doğan münasebetlere tatbik edilebilen umumî hükümler sigorta mukavelesi hakkında da caridir. Yekdiğerile harpte bulunan devletlere mensup olan kimseler arasında aktedilen mukaveleler kontinantal hukuk nazariyesine göre harp esnasında muteber kalsa bile^[31] her muharip devlet kendi ülkesinde bulunan kimselerle düşman ülkesinde bulunan kimseler arasındaki mukavelelerin ifasını muvakkaten harp zamanında meneder.^[32] Fakat harp bittikten

[30] Strüpp: Avrupa ve Amerika Umumî Hukuku Düvel Mebdileri, İstanbul 1929, s.366.

Kisch: Handbuch des Versicherungsrechts, III, s.55.

[31] Remes istinaf mahkemesinin verdiği 26.7.1916 tarihli karar. Revue Internationale de Droit Maritime 1915-17, s.491. — 19.5.1941 tarihinde İtalyan Resmî Gazetesinde neşredilen kararname.

[32] Kisch: Zikri geçen eser, III, s.55. — Sumien: Dalloz Hebdomadaire, 1940, No.8, Chronique IV, s.13.

sonra mezkûr mukavelelerin ifası zımnında lâzım olan tedbirlerin itihazi sulh muahedelerine bırakılmış bir iştir.^[33] Meselâ Lozan muahedesinde sigorta mukaveleleri esas itibarile teyit ve fakat deniz sigorta poliçeleri istisna edilmiştir.

Bundan başka bir çok sigorta mukavelelerinde mevcut bulunan bir kaideye göre harp hususu, mukaveleyi fesih veya mukavelenin ifasını tehir eden sebeplerden maduttur. Bilhassa beynelmilel bir mahiyet arzeden reasürans sahasında mezkûr mukavele şartlarına tesadüf olunur.^[34]

b) Harp zamanında düşman devlete işe maddeleri veya bulunduğu devletin zararına kullanılabilecek sair şeyler veren yahut düşman devlet lehine yapılan istikrazlara ve her ne suretle olursa olsun tediyelere iştirak eden yahut buna müteallik muameleleri kolaylaştıran kimse Ceza kanununun hükümlerine göre cezalandırıldığından mezkûr muamelelerden doğan menfaatleri herhangi bir rizikoya karşı temin etmek maksadile akdedilen sigorta mukaveleleri batıldır.^[35] Çünkü sigorta edilen menfaat meşru değildir. Fakat mezkûr muameleler düşman devletin zararına ve kendi memleketinin lehine yapılacak ve bu suretle kendi devletinin müdafaa kudreti kuvvetlendirilecek olursa, sigorta mukavelesi muteberdir. Çünkü sigorta edilen menfaat himayeye lâyık olduğundan meşru addedilir.

c) Son bir misal: Acaba harbin kısa sürmesi, yâni «sulh tehlikesine» karşı bir sigorta mukavelesi caiz midir? İlk bakışta böyle bir akdin ahlâka aykırı olduğu cihetle, muteber olmadığı zehabı uyandırabilir. Fakat bir an için Türkiyedeki iktisadî rejimden sarfınazar edilerek, iktisadî serbestlik sistemine tabi olan İngiltere ve Birleşik Amerika gibi devletlerdeki fabrika ve şirketlerin vaziyeti nazarı itibara alınacak olursa başka bir netice hasıl olur. Şimdiye kadar harp malzemesini istihsal etmiyen müteşebbisler müesseselerinin tesisat ve teçizatını tamamen harp ihtiyaçlarına hizmet eden bir şekilde kalp ve ifrağ edecek olurlarsa büyük sermayelerini muvakkat bir maksada tahsis etmek mecburiyetinde kalırlar. Harp uzun sürerse mezkûr masraflar kazançlardan itfa olunabilir. Halbuki harp yakında biterse

[33] Strupp: Zikri geçen eser, s.369.

[34] Akil Gün: Harp Zamanında Mükerrer Sigorta, İktisadî Yürüyüş mecmuası; No.25, s.25. — Bruno de Mori: Le contrat de Réassurance, 1936, s.30, 184. — Reasürans akitlerinin feshi hakkında 2.3.1940 tarihli fransız kararname: Revue Générale des Assurances Terrestres, 1940, s.251.

[35] Kieck: Zikri geçen eser, III, s.58, 57.

mezkûr müesseseler iflâsa mahkûm olabilirler. Bu tehlikeye karşı kendilerini temin arzusu menfaati umumiye bakımından da himayeye lâyıktır. Bundan dolayıdır ki İngilterede harbin yakında hitam bulmasından doğan rizikolara karşı sigorta mukaveleleri akdi meşru telâkki edilmiştir.[36]

V. RİZİKO

12. Riziko tabiri.

Sigorta münasebeti neticesinde; sigortacı kanun veya mukavele- nin tayin ettiği müstakbel, meşkûk ve müşahas bir hadisenin zuhuru halinde bir meblâğın tediyesini yüklenir. Mezkûr korkulan hadi- seye «tehlîke» veya «riziko» denir.

Sigorta menfaati gibi rizikonun da himayeye lâyık olması lâ- zımdır. Sigorta ettiren kimsenin kanunen memnu veya adâp ve ahlâkı umumiyeye mugayir bir fiilinden tevellüt edebilecek bir hasara karşı sigorta caiz olmaz (T.K.941). Demek oluyor ki kanunen meşru olma- yan bir rizikoya karşı aktedilen bir sigorta mukavelesi batıldır.[37]

Meselâ Türkiyede bulunan bir kimse İngiltereye nakledilecek eşya hakkında bir İtalyan sigorta kumpanyası nezdinde harp rizikolarına karşı bir deniz sigortası aktececek olursa mezkûr mukavele Türk ve İngiliz hukuku bakımından muteber ise de İtalyan hukuku itibarile batıldır. Çünkü İtalyanın düşmanını takviye maksadile gönderilmiş ve fakat İtalyan harp tedbirleri neticesinde batırılmış olan eşya muka- bilinde İtalyan sigorta şirketi sigorta ettirene sigorta bedelini tediy- etmek mecburiyetinde bulunamaz. Bu gibi hallerden sarfinazar edi- lirse harp rizikoları kendi devletinin hücum veya müdafaa hareket- lerinden neşet ettikleri hallerde bile sigorta edilebilir. Meselâ harp rizikolarına karşı sigorta hakkında 1939 tarihli İngiliz kanununun 6ncı maddesine göre «harp rizikosu» tabiri altında; beklenen bir hücumu taretmek gayesile ika edilen bir fiil de dahil olmak üzere her nevi muhasamat, isyan, ihtilâl, dahilî harp ve şuriş ile deniz hay- dutluğu gibi hadiselerden doğan rizikolar; «kral düşmanı rizikosu» tabiri altında; bir düşmanın yaptığı fiillerden ve bir düşmanla cenk-leşmek veya bir düşmandan beklenen bir hücumu geriye püskürt-

[36] 1914-1918 senesi harp hakkında: Hemard: Zikri geçen eser, II, 186. Bu- günkü vaziyet hakkında: «Assicurazioni», 1940, I, 238 ve 302.

[37] Zikri geçen eser, cilt II, s.100

mek üzere vukubulan her hadiseden doğan rizikolar anlaşılmaktadır.

Riziko veya tehlike tabiri çok geniş olduğundan hini akitte tehlikenin vüs'at ve şumulü tespit edilmiş olmalıdır. Kaideten rizikoları zaman, mahal, mevzu ve mahiyet itibarile dört muhtelif bakımdan tahdit etmek mümkündür.

13. Rizikonun zaman itibarile tahdidi.

Tehlikenin zaman itibarile tahdidinde sigorta teşekkülü rizikoyu muayyen bir müddet için kabul eder. Tehlike bu müddet haricinde vukua gelecek olursa sigortacı sigorta bedelini tediye etmekle mükellef değildir. Meselâ sigortacının harp rizikolarını üzerine almıyacağı ve deniz sigortasının diğer rizikolar için yalnız harpten doğan engellerin zuhuruna kadar süreceği kararlaşırsa sigortacının mükellefiyeti harp rizikosunun yolculuk üzerine tesir yapmağa başladığı andan itibaren biter. Hususile yolculuğun başlaması veya devamı harp gemileri veya abluka yüzünden sekteye uğrar veya yolculuk böyle bir tehlikeyi bertaraf etmek için geciktirilir yahut gemi böyle bir sebeple yolunu değiştirir yahut ta kaptan harp yüzünden gemiyi artık istediği gibi idare edemez olursa hüküm yine budur (T.K.1389). Demek oluyor ki mezkûr hallerde gemi bir harp hadisesinden değil de bir fırtınadan dahi batsa sigorta kumpanyası yine sigorta bedelini tediye etmekle mükellef değildir.^[38]

Diğer taraftan sigorta müddeti dahilinde vaki olacak bir hasar sigorta mukavelesinin hitamını mucip olmaz, meğer ki hilâfı mukavelede yazılı olsun.

14. Rizikonun mahal itibarile tahdidi.

Rizikonun mahal itibarile tahdidinde sigortacı ancak muayyen mahaller dahilinde vukua gelen hadiselerden mes'ul olur. Ekseri sigortalarda mahal bilhassa harp rizikosu bakımından mühim bir rol oynar.

a) Deniz harp sigortalarında gemi yalnız poliçada sayılan muayyen yollarda bulunduğu takdirde sigorta himayesi altındadır.^[39] Hayat sigortalarında sigorta ettiren kimsenin orduya celp edilip edilmemesi ve harp sahasında bulunup bulunmaması keyfiyeti ehemmi-

[38] 7.5.1919 tarihli Seine mahkemesinin kararı: «Revue International du Droit Maritime» 1918/1919 s.524

yetlidir. İsviçrede harp rizikolarına karşı tanzim edilmiş bir sigorta tertibi, ancak nehir ve kara yollarında bulunan nakliyatı temin eder.[40] Bütün memleketlerde emtiaya mahsus deniz sigortası, mallara yalnız gemilerde bulunduğu takdirde himaye bahşeder.[41]

b) Bazı hallerde tediye edilecek primlerin miktarı mahal itibarile değişir. Harp sahasına yakın olan mmtakalarda bulunan şeyler için ödenecek primler, harp sahasından uzak bulunan şeyler için verilecek ücretlere nazaran daha yüksektir.[42]

15. Rizikonun mevzu itibarile tahdidî.

Rizikonun mevzu itibarile tahdidinde, sigortacı tehlikeyi ancak muayyen şahıs ve mallara karşı yüklenir. Sigorta edilen şahıs veya malın münferit bir şahıs veya muayyen bir mal olması icap etmez. Bir şahıs veya bir mal topluluğu da sigorta edilebilir. Gerek mal topluluğunun gerekse şahıs topluluğunun muayyen olması kâfidir. Meselâ bir fabrikatör, müessesesinde çalışan amelelerin tekmini kaza tehlikesine karşı sigorta ettirebildiği gibi muayyen bir depoda bulunan malları da infilâk tehlikesine karşı sigorta ettirebilir. Bu husus, harp sigortalarında büyük bir ehemmiyeti haizdir. Zira, yalnız bazı nevi mallar için harp sigortası caiz olduğundan sigorta himayesi altında bulunan malları, sigorta edilmiş olmıyan eşyadan ayırd etmek lâzımdır. Bunun için meselâ muayyen mamul ve mahsul stoklarının harp rizikolarına karşı sigortası hakkındaki 30.10.1939 ve 26.12.1939 tarihli Fransız nizamnameleri mucibince yalnız umumî mağazalarda, gümrük antrepolarında ve fabrika tezgâhlarında bulunan pamuk, mahrukat, kahve, kautçuk, şeker ve şeker pancarları sigorta himayesi altındadır. Kezalik harp rizikolarına karşı sigorta hakkında 1939 tarihli İngiliz kanununun 11inci maddesinde de sigorta himayesi altında bulunan emtia tahdidî bir surette sayılmıştır.[42a]

[40] «Assicurazioni», 1939, I, 95; «Revue Générale des Assurances Terrestres», 1939, s.178, 919.

[41] «Assicurazioni», 1938, I, 84; «Waterborn agreement» hakkında: «Assicurazioni», 1938, I, 82, 200, 308, 559, 1939, I, 100; 1940, I, 197.

[42] Misal: 30.10.1939 tarihli fransız kararnamesi.

[42a] Bu etüd basılmakta iken aşağıdaki hüküm isdar edilmiştir:

Millî Korunma Kanununun 7nci ek maddesi (muaddel kanun: 30.1.1942):

I - Millî Korunma Kanunu hükümlerine tevfikan yapılan ve yaptırılan stokların bunlara ait tesisatın harp tehlikesine karşı sigortasını bizzat veya yangın sigortasıle iştigal eden şirketlerle müşterek yapmağa, bu işlerle meşgul olmak üzere alâkall

16. *Rizikonun mahiyet itibarile tahdidî.*

Nihayet, rizikonun mahiyet itibarile tahdidinde sigorta şirketi ancak müayyen illetler neticesinde doğacak hadiselerle karşı sigortayı kabul etmiş sayılır. Rizikonun mahiyet itibarile tahdidine iki prensip hâkimdir: umumiyet (universalité) prensibi ve hususiyet (spécialité) prensibi.

Umumiyet prensibinde sigortacı, hadisenin illet ve sebebini ara-maksızın sigortayı mucip hadisenin vukuunda sigorta bedelini ita eder. Halbuki hususiyet prensibinde sigorta şirketi, ancak mukavelede sarahaten yazılı rizikoları nazarı itibara alır. Umumiyet prensibi hayat, deniz ve nakliyat sigortalarında caridir.^[43] Ancak, derhal şunu ilâve edelim ki bu hallerde de umumiyet prensibinin istisnaları bir kaide teşkil edecek kadar çoktur. Hususile Türkiyede cari olan usullere göre, sigorta mukavelenamesindeki umumî şartlara nazaran nakliyat, deniz ve hayat sigortalarında da harp rizikosu kaideten hariç tutulmuştur.

17. *Nakliyat ve deniz sigortalarında harp rizikosu.*^[44]

Kıymet nakliyatı poliçesi mucibince: «dahilî veya haricî harp, muhasamat, mukavelei bilmisil, tevkif, zapt gibi ahvalin doğrudan doğruya veya dolayısıyla sebep olduğu hasarat ile kâmilen ve kısmen ziyat ve masraflar vesair her türlü neticeler gerek harp vaktinde, gerekse sulh vaktinde ve hattâ herhangi bir masraf hasaratı umumiyet şeklinde tanzim edilmiş olsa bile sigortadan hariçtir». Buna mümasil bir kaide gerek sefain, tekne ve teçizatı, gerek sefaine tahmil edilen emtia üzerine deniz sigorta poliçelerinde bulunmaktadr. Bundan do-

edilen maddelerin satış fiatma zam yapmak suretile prim tahsiline hükümet me-zundur.

II - Sigorta masraflarının ve primlerle tamamen karşılanamayan hasar tazminatının karşılığı olmak üzere sarfına lüzum görülecek mebalîğ Millî Korunma Kanununun 43 üncü maddesine tevfikân temin edilecek sermayeden ayrılır. Primler, tefrik olunan paralar miktarına balîğ olduğu ve sigorta tazminatının tediyesine rağmen sigorta işlerinin tasfiyesinde para arttığı takdirde artan para Hazineye intikal eder.

[43] Meselâ Ticaret Kanununun 983 ve 1361 inci maddelerine bak.

[44] Deniz harp sigortasının veçhi tekâmülü hakkında etüdler: Brunetti: *Il rischio di guerra nelle assicurazioni marittime (La disciplina giuridica)*, «Assicurazioni», 1939, I, 392 v.m. — Vallerini: *L'assicurazione dei rischi di guerra in Inghilterra*. «Assicurazioni», 1940, I, 238 v.m. — Smet: *Les assurances maritimes*, No.293-

layıdır ki nakliyat vasıtalarını veya nakledilecek eşyayı harp rizikosuna karşı himaye etmek arzusunda bulunan kimse adi nakliyat sigorta mukavelesinden başka harp rizikosuna müteallik hususî bir sigorta mukavelesini aktetmek zaruretindedir. Bu esas bütün devletlerce kabul olunmuşsa da her iki mukaveleye dair birer poliçenin mi, yoksa bir tek poliçenin mi ihdas edilmesi lâzım geldiği keyfiyeti çok münakaşalıdır.^[45] Türkiyede nakliyat ve deniz sigortalarına müteallik harp rizikosu esas itibarile sigorta himayesinden hariç tutulduğu ve ancak munzam ücret tediye edilmek şartile İngiliz nümunesine göre deniz nakliyatı hakkında caiz olduğu halde^[46] muharip ve gayri muharip diğer memleketlerde mezkûr hususî sigorta branşı büyük bir ehemmiyet kesbetmiş ve kısmı azamı mecburî bir sigortanın şeklini almıştır.^[47]

17. Hayat sigortalarında harp rizikosu.

Hayat sigortasında harp rizikosu ancak muayyen bazı şartlar altında sigorta şirketlerince kabul olunmaktadır.^[48]

Şöyle ki; sigortalı, bir ecnebi devlet ile vukubulan bir muharebe esnasında her hangi bir sıfatla orduya celbedilirse sigorta mukavelesi kendiliğinden sukut etmez. Bunu mukavele tiplerine göre sigortalı şirketçe tayin edilecek munzam bir ücret tediye ettiği takdirde mukavele harp rizikosu dahil olmak üzere devam eder. Diğer bâzı mukavele tiplerine göre ise sigorta mukavelesi hiçbir munzam ücretin tediyesine lüzum kalmaksızın yalnız sigorta müddetinin temdidi ve tenzil kıymetinin tadili mukabilinde meriyet halinde kalır. Her iki

[45] «Assicurazioni», 1936, I, 502; 1938, I, 556; 1939, I, 96; 1940, I, 199 ve 234.

[46] Yukarıda 23 No.lu nota müracaat:

[47] Meselâ harp rizikolarına karşı sigorta hakkında 1939 tarihli İngiliz kanunu deniz yolile nakledilecek eşyayı sırf harp rizikolarına karşı himaye hususunda mühim hükümler ihtiva etmektedir. Yunanistanda da buna mümasil bir kanun ihdas edilmiştir. «Assicurazioni», 1940, I, 563. İsviçrede sırf harp rizikolarına karşı tanzim edilmiş bir sigorta tertibi, nehir ve kara yollarında bulunan nakliyatı korumaktadır (Revue Générale des Assurances Terrestres, 1939, s.178, 919). Almanyadaki vaziyet hakkında: Assicurazioni, 1938, I, 552; 1940, I, 231. İtalyadaki durum hakkında: Assicurazioni 1942, I, 66.

[48] Hemard: Zikri geçen eser, cilt I, s.275 v.m., 358 v.m.. Bugünkü vaziyet hakkında: Umumi olarak: «Assicurazioni», 1939, I, 220. — Akıl Gün: İktisadi Yürüyüş, sayı 20, s.15. — Almanya: «Assicurozioni», 1940, I, 220; 1941, I, 319. — Birleşik Amerika: «Assicurazioni», 1940, I, 479, 564. — Fransa: «Assicurazioni», 1940, I, 274; Dalloz Hebd. 1940, No.8. — İngiltere: «Economist», 1939, IV, 293; 1940, I, 209, 259,

sistemé göre sigortalı mezkûr imkânlardan istifade etmek niyetinde değilse, sigorta mukavelesi ilk üç senenin ücretleri tamamen tesviye olunmadığı takdirde bihakkın fesih, ilk üç senenin ücretleri tamamen tesviye olunduğu takdirde resülmali tenzil ve ücret tediyesinden muaf bir sigortaya tahvil edilir. Ancak sigortalı harp esnasında vefat edecek olursa şirket hini vefatta tediyesi temin edilmiş olan resülmalin riyazi ihtiyatını tediye eder.[49]

Mezkûr hususiyetler ancak ecnebi bir devletle vukubulan bir muharebe esnasında her hangi bir sıfatla orduya celp edilen bir sigortalı hakkında caridir. Orduya celbedilmemiş olan kimseler hakkında Ticaret kanununun 1000 inci maddesinin hükmü tatbik olunur. Yani hayat sigortası mukavelesi seferberlikler esnasında ve beynelâhali buhran vukuunda muteber olur. Yalnız ecnebi bir devletle muharebe vukuunda hilâfına şart yoksa mukavele inkıtaa uğrar. Bu halde vefat vukuunda tahsil edilmiş sigorta ücretleri bilâfaiz iade olunur. Bu son cümle tefsire muhtaçtır. Sigorta poliçelerine harp rizikosu hakkında hususî bir kaide derç ve bununla ancak orduya celbedilen sigortalılar hakkında istisnâî bir hüküm tanzim edilmiş olduğundan dolayı orduya celbedilmemiş olanlar hakkında hayat sigortasının harp zamanında bile eski şartlar altında muteber kalacağı kabul edilmelidir. Bu kanaat, umumiyet prensibinden çıkarılabilir.[49a]

18. Yangın, kaza ve mes'uliyet sigortalarında harp rizikosu.

Hususiyet prensibinde sigortacı ancak mukavelede sureti mahsusada yazılı rizikoları himaye eder. Yangın, kaza ve mes'uliyet sigortalarında kaideten hususiyet prensibi caridir. Meselâ yangın sigortasında sigortacı sigorta edilen şeylere sırf «yangın sebeble arız olan bilcümle hasaratı zamin olur.» Kazaya karşı sigortalarda sigortacı, «sigorta ettirenin maruz olacağı lâalettayin herhangi bir kaza, hastalık, maddî menfaatlerini haleldar edecek herhangi bir hâdise, avarızı sâyü amel, yahut nevi ve mahiyeti muayyen bir kaza sebeble vefatı veyahut muvakkat veya dâimî surette sây kudret ve imkânından mahrumiyeti halinde» gerek sigorta ettirene, gerek varislerine muayyen bir meblâğı öder. Fakat bu hallerde de harp rizikosu kanun veya mukavele hükümleri mucibince sigortadan hariç tutulmuştur.[50]

[49] Türkiyedeki vaziyet hakkında yukarıda 26 ve 26a notlarına müracaat.

[49a] Yukarıda 26a ve 26b sayılı notlara müracaat.

[50] Hemard: Zikri geçen eser, I, 282 v.m. — Picard et Besson: Zikri geçen

a) Yangın sigortası hakkında Ticaret kanununun 957nci maddesi hükmü tatbik olunur. Buna göre hilâfî meşrut olmadığı surette sigortacı harp ve isyandan maada bir sebeple eşyaya ârız olan telef ve tagayyür gibi bilcümle hasarattan mes'uldür. Aynı hükme bütün yangın sigorta poliçelerinde tesadüf olunur. Askerî harekât, istilâ, dahilî ve haricî harp hadiselerinden mütevellit olan yangın hasarları sigortadan hariçtir. Diğer memleketlerde vaziyet aynıdır.

b) Kaza ve mes'uliyet sigortaları hakkında Ticaret kanununun 1006ncı maddesi mucibince yukarıda izah ettiğimiz hayat sigortalarına müteallik hükümler tatbik olunur. Fakat her nevi bedenî kazalara karşı ve otomobillere mahsus her nevi muhatara sigorta poliçelerindeki hususî şartlara göre haricî veya dahilî harekât veya tekâlifî harbiyeden mütevellit hasarat sigortadan hariçtir. Bunun için bazı muharip devletlerde mezkûr hallerde de alâkadarları mümkün olduğu kadar himaye etmek maksadile hususî şartlar altında ihtiyarî veya mecburî sigorta imkânları hükûmetçe bahşedilmiştir. Meselâ Fransa gibi İtalyada da kazalara karşı mecburî işçilik sigortası harp rizikosuna şamildir.[51] Yunanıstanda ticaret gemilerinin mürettebatı harpten doğan deniz kazalarına karşı devletçe sigorta ettirilmiştir.[52] Almanyada «cismanî zarar nizamnamesi»[53] hükümlerine tabi olmıyan hallerde harp rizikosunun kaza ve mes'uliyet sigortalarına dahil olduğu kabul edilir.[54]

VI. «HARP RİZİKOSU» TABİRİ

19. Meselenin vaz'ı.

Verilen izahattan anlaşılacağı veçhile aşağı yukarı bütün sigorta subelerinde harp rizikosu kaideten hariç tutulmuşsa da muayyen şartlar altında ve mahdut bir çerçeveye dahilinde hususî bir mukavelenin mevzuu olarak kabul edilmiştir. Bu vaziyet karşısında harp rizikosu tabiri altında neyin anlaşılması lâzımgeldiğini tespit etmemiz icap eder. Yani, hangi şartlar altında kanun veya mukavelenin tayin ettiği

[51] Fransadaki vaziyet hakkında «Revue Générale des Assurances Terrestres», 1939, 597. — Hemard: Zikri geçen eser, cilt I, s.311, cilt II, s.237. — Picard: «Assicurazioni», 1940, I, 271. — İtalyadaki vaziyet hakkında: «Assicurazioni», 1940, I, 497.

[52] «Assicurazioni», 1940, I, 68.

[53] Yukarıda 6 no.lu nota müracaat.

[54] T. İ. A. S. D. 1940, I, 222, 223.

ve sigorta teşekkülünün tediye mükellefiyetini mucip olduğu hâdise, bir harp hareketinin neticesi olabilir? Bu meselenin halli gerek sigortalı ve gerek sigortacı için büyük bir ehemmiyeti haizdir. Çünkü sigorta bedelinin tediye edilip edilmemesi keyfiyeti, mezkûr tavsif işine bağlıdır. Bundan dolayıdır ki bir hadisenin harpten doğup doğmaması hususu, harp ve sigorta kelimeleriyle ifade edilen mevzua giren meselelerden en mühimmi olan ve tatbikatta en büyük müşkülâtı arzeden bir mevzuu teşkil etmektedir.^[54a] Teferruata girmeksizin harpten zuhur eden hadiseleri: zaman, mahal ve mahiyet itibarile diğer hadiselerden ayırt etmek hususunda yapılan uğraşmalara dair birkaç tipik misal vermekle iktifa edelim.

20. «Harp» tabiri.

Zaman itibarile harp ne vakit başlar ve ne vakit biter? «Harp halinin sulh hali yerine kaim olması yalnız devletler arası hukuku bakımından değil, aynı zamanda her muharip memleket içinde vesaiti hukukiye itibarile büyük bir tahavvül vücude getireceği ve meselâ bazı kanunların tatil ahkâmını veya harp zamanı için mevzu kavaidinin cereyanını dai olacağı cihetle bunun mebdaini ilân lâzım geldiği gibi hattâ nihayet bulduğunu da neşir ve ilân etmek lâzımdır.»^[55] Fakat devletler arasındaki münasebetlerde ilânı harp olmaksızın sadece muhasamatın açılması da sulh halini bertaraf ettiği gibi, devletler içinde de harp halinin mevcudiyetine dair sarih bir ilân sigorta hukuku bakımından ehemmiyetli değildir.^[56] Harp ilân edilmeden evvel veya mütareke yahut sulh aktinden sonra bile muharip bir tarafın ika ettiği zararlar harp rizikosuna dahildir. Meselâ sulh aktinden sonra bir gemi bir mayna çarpacak olursa mezkûr hâdise harp rizikosu olarak telâkki olunur.^[57] Aynı sebepten anlaşılıyor ki bütün sigortacılar gerek İspanya dahilî harbini ve gerek Çin ile Japonya arasındaki vaziyeti sarih bir ilânı harp mevcut olmamakla beraber sigorta hukuku bakımından bir harp olarak kabul etmişler-

[54a] Goudefroy: Zeitschrift f. Vers. Wissenschaft 1940, 286 v.m.

[55] Cemil Bilsel: Sulhta ve harpte Hukuku Düvel, 1339, s.175. — Strupp: Zikri geçen eser, s.361 v.m.

[56] Cosentini: Code international de la paix et de la guerre, Berne 1937, No.1615. — Hemard: Zikri geçen eser, cilt II, s.121. — Picard et Besson: Zikri geçen eser, cilt II, s.107. — Sieveking: Das deutsche Seeversicherungrecht, s. 139. — Ritter: Zikri geçen eser, cilt I, s.602. — Arnould: On Marine Insurance, 11. ed. 1924. cilt II, No.905.

dir.^[58] Harp hali hukukî bir mefhumdan ziyade fiilî bir vaziyet olduğu için her hangi bir hadisenin, bir harp hareketinden neşet edip etmediği keyfiyetinin tesbiti, hâkimin takdirine bırakılır.^[59] Bundan dolayıdır ki umumî bir seferberlik veya devletin bir harbe girmesi ihtimali yalnız başına harp hali mahiyetinde değildir. Meselâ 1914-1918 senesi dünya harbi esnasında İsviçrede umumî seferberlik ilân edilmekle beraber bu keyfiyet harp hali olarak telâkki edilmemiştir.^[60]

21. Harp sahası.

Harp sahası, hukuku düvel bakımından, üzerinde harp edilmesi caiz olan, halbuki askerî noktâi nazardan, üzerinde harbin fiilen cereyan ettiği arazidir.^[61]

Sigorta hukuku için ancak askerî telâkki ehemmiyetlidir. Binaenaleyh muharip olmıyan bir devlet arazisinde bir harp hareketi yüzünden bir sigorta hadisesi zuhur edecek olursa bu hâdise harp rizikosuna dahil olur. Meselâ bitaraf bir memleketteki bir şehir muharip bir devlete mensup olan tayyareler tarafından bombalandığı zaman hücumdan doğan yangınlar sigorta poliçalarının tayin ettiği yangın rizikosuna dahil olmayıp harp rizikosuna girdiğinden yangın sigortalılarının sigorta bedelini istemek hakları yoktur.

22. Harp hareketleri.

Muharip veya bitaraf devletlerin bir harp dolayısıyla ittihaz ettikleri bütün tedbirler sigorta hukukunun kabul ettiği mânada harp rizi-

[58] Ritter: Zikri geçen eser, cilt I, s.585. — Lord Wrenbury: in the Petersham and Matiana cases 1 A.C. at p.133.

[59] Harbin sigorta muameleleri üzerine icra ettiği umumî tesirler bilhassa şunlardır:

- A) Yeni sigorta mukaveleleri sulh zamanında olduğu nisbette akteğilmez.
- B) İptal ve feshedilen mukavelelerin adedi çoktur. Çünkü:
 - a) birçok poliçelerde fesih hakkına müteallik hususî bir şart mevcuttur.
 - b) hükümet sigorta edilen şeylere ef koyabilir.
 - c) primler vaktinde tediye edilmez.
- C) Sigorta teşekküllerinin teknik tesisatı müşkülâta maruz kalır. Çünkü:
 - a) Tahakkuk eden primlerin meblâğı azalır.
 - b) Riyazi ihtiyat akçelerinin muhafazası güçleşir.
 - c) tediye edilecek tazminat bedelleri çoğalır.

[60] Hemard: Zikri geçen eser, cilt I, s.387.

kosunu tevhit eden harp hareketleri mahiyetinde değildir. Bir kısım tedbirler kendiliğinden korkulan hadiseyi vücade getiremeyip yalnız sigorta edilen tehlikeyi artırırılar. Meselâ hava hücumlarına karşı pasif korunma tedbirlerinden olan fener ve ışıkların söndürülmesi keyfiyeti; mes'uliyet, sırkat, kaza, nakliyat ve deniz rizikolarını arttırır mahiyettedir. Çünkü kazaların vukubulması ihtimalini çoğalttığı gibi sigorta hadisesinin tahakkukuna mani olmak veya sigortayı mucip hadisenin vukuunda sigorta mevzuunu kurtarmak ve daha büyük zarara meydan vermemek zımnında icap eden tedbirlerin ittihazını güçleştirir.^[62] Bununla beraber mezkûr korunma tedbirleri neticesi olarak bir otomobil kazası vukubulursa sigorta kumpanyası, «harpten mütevellit hasarlar sigortadan hariçtir» diye sigorta bedelinin tediyesinden imtina edemez. Çünkü ışıkların söndürülmesi keyfiyeti kaza ihtimalini arttırmışsa da kazayı ne doğrudan doğruya ne de dolayısıyla mucip olmamıştır.^[63]

Bu vaziyet karşısında acaba sigorta teşekkülleri, rizikosunun mutat olmıyan bir surette değiştiğini ileri sürerek Ticaret kanununun 974üncü maddesine tevfikan sigorta mukavelesini feshedebilirler mi? Bu suale menfi bir cevap vermek icap eder. Çünkü Ticaret kanununun 974üncü maddesinin hükmü ancak sigorta ettiren kimsenin yaptığı hareketlerden dolayı zuhur eden tehlike artması hallerine kabili tatbiktir.^[64]

23. İlliyet rabitası.

Sigortacı ancak muayyen illetler neticesinde doğacak hadiselere karşı sigortayı kabul etmiş sayılır. Yani sigorta olunan menfaat, kanunun veya mukavelenin tayin ettiği çerçeveye giren bir hâdise vasıtasile ihlâl edilmiş olduğu takdirde sigorta şirketi sigorta bedelini tediye etmekle mükelleftir. Binaenaleyh menfaatin ihlâlî ile tahakkuk etmiş hâdise arasında bir illiyet rabitasının mevcut olması lâzımdır.

Felsefi bakımdan her hadisenin sayısız illetleri vardır. Çün-

[62] «The Economist», 1939, IV, 517; 1940, I, 108.

[63] Bu hususta aşağıda zikredilen fransız mahkeme içtihatları ehemmiyetlidir: Havre, 11.12.1916, «Rév. Int. d. Droit Maritime», 1915/1917, s.557.

Aix, 9.7.1917, «Rév. Int. d. Droit Maritime», 1915/1917, s.522.

Seine, 18.6.1918, «Rév. Int. d. Droit Maritime», 1918/1919, s.109.

Marseille, 17.5.1918, «Rév. Int. d. Droit Maritime» 1918/1919, s.152.

kü illet dendiği zaman bir hâdisе ile arasında illiyet rabitası olan önce hadiseler anlaşılır. Yani illet olan hadiseler sonraki hadiselerin müessirleridir. Hukukta felsefî düşüncenin kabul ettiği gayri mahdut illet mefhumu kullanılamaz. Bilhassa sigorta hukukunda rizikonun vüs'at ve şumulü: zaman, mahal, mevzu ve mahiyet itibarile tespit ve tahdit edilmiş olduğundan yalnız mezkûr çerçeveye dahil olan illetler nazarı itibara alınabilir. Fakat bu takyit dahi kâfi değildir. Çünkü illet olarak tavsif edilebilen bir hâdisе ya doğrudan doğruya veya yalnız dolayısıyla sonraki hadise üzerinde müessir mahiyetindedir. Şimdi acaba sigorta hukuku bakımından muayyen bir hadiseyi doğuran illetlerden hangisi ehemmiyetli, hangisi ehemmiyetsiz sayılır?

24. Nazariyeler.

Hangi şartlar altında bir harp hareketinin sigorta hadisesini doğuran illet olarak telâkki edilip edilmeyeceği hususunda birkaç nazariye vardır:^[65]

a) Bazı müelliflere göre talî illetleri faik ve esas illetten ayırmak icap eder. Rizikonun tahakkuku zamanında harp hareketi diğer müessir illetlere nazaran faik bir rol oynamışsa talî mahiyette olan illetlere bakılmaksızın harp hareketi hadisenin yegâne müessiri olarak telâkki olunur. Yok, harp hareketi diğer müessir bir illete nazaran talî bir ehemmiyeti haiz olmuşsa harp hareketinin hadise üzerine hiçbir tesir icra etmediği farz olunur.

b) diğer bazı müelliflere göre ise hususî hukukta hâkim olan uygunluk nazariyesi sigorta hukukunda da tatbik olunur. Bu nazariyeye göre hadiseyi doğurduğu mülâhaza olunan illet umumî tecrübe ve makul bir düşünceye göre kendiliğinden o neticenin aynı doğrabilecek mahiyette olmalıdır. Binaenaleyh sigorta hadisesi bir

[65] Bibliografya: De Coury: Droit maritime, I, 333. — Desjardins: Droit maritime, VI, No.1400, 1427. — De Vabroger: Droit maritime, IV, 60. — Ripert: Droit maritime, II No.2418. — Danjon: Droit maritime, No.1325, 1352bis. — Lyon-Caen: Traité d. Droit Commercial, VI, No.1227. — Audouin: «Clunet» 1904, 1026; 1905, 146; «Autran», eilt 33, s.1 ve 239. — Smet: Assurances Maritimes, No.303-305, 317, 318. — Domas: L'assurance maritime au Lloyds, s.412-440. — Arnould: On Marine Insurance, s.783 v.m., 818 v.m. — Ritter: Recht der Seeversicherung, I, 589 v.m.; — Bauck: Privatversicherungsrecht, s.402 v.m. — Pauly: Die englische Kriegsgefahrversicherung in der Seeversicherung, Marburg 1919. — Brunetti: «Assicurazioni», 1939, I, 392 v.m.; 1941, I, 34 v.m.

harp hareketinin istisnâî ve gayri varit bir neticesi ise harp hareketi nazarı itibara alınmaz.

c) Diğer bir nazariyenin taraftarları ise hadiseye en yakın olan illete ehemmiyet atfederler (Causa proxima nazariyesi). Onlara nazaran sigortayı mucip hususlar arasında bir tefrik yapmak icap eder. Sigorta mukavelesinde ifadesini bulan rizikoyu mutad olmanın bir surette değiştiren hususlar uzak illetler olarak telâkki olunur. Eğer iki veya daha ziyade illet hadiseyi müştereken doğurmuşsa bazı müelliflere göre sigorta hadisesine en yakın olan illet zaman itibarile en son müessirdir. Diğer müelliflere göre ise sigorta hadisesine en yakın olan illet, hadise ile diğer müessir illetler arasındaki illiyet rabitasını katetmiş olanıdır. Muhtelif müessirler arasında bu vasfı haiz biri tespit olunamazsa müştereken hadiseyi doğuran müessir illetler, hadiseye en yakın olan illetler olarak toptan nazarı itibara alınır.

25. Tatbikattan alınan misaller.

İzahına çalıştığımız her nazariyeye müteallik birçok kanun hükümleri ve mahkeme içtihatları misal olarak gösterilebilirse det^[66] dünyaca meşhur olan iki vak'ayı anlatmakla iktifa edelim.

a) Kırım harbinde Fransız Hükümeti harp malzemesini taşımak üzere «İris» ismindeki gemiyi kiralamıştır. Geminin sahibi gemiyi deniz tehlikelerine karşı bir sigorta şirket nezdinde sigorta ettirdiği halde Fransız Hükümeti harp rizikosunu üzerine almıştır. «İris» gemisi Karadenizde ani bir fırtınadan dolayı Sivastopol şehri önünde

[66] Mahkeme içtihatları:

- A) Alman Temyiz mahkemesinin içtihatları: «Romulus» hâdisesi, RGZ 67, 254. «Santa Catherina» hâdisesi; RGZ. 89, 319. — «Canadia» hâdisesi; RGZ. 89, 142; 91, 83.
- B) Fransız mahkemelerinin içtihatları: Marseille, 17.5.1918 «Autran», cilt 31, s.152. — Seine (Civil) 20.12.1918, «Autran», cilt 31, s.203. — Seine (Comm.) 21.6.1918, «Autran», cilt 31, s.112. — Havre 11.12.1916, «Autran», cilt 30, s.557. — Marseille, 22.12.1916, «Autran», cilt 30, s.522. — Seine (Comm.); 7.5.1919, «Autran», cilt 32, s.110. — Seine (Comm.), 23.12.1920, «Autran», 32, s.589. — Paris, 19.1.1921, «Autran», cilt 33, s.39. — Aix, 16.6.1919, «Autran», cilt 32, s.95.
- C) İngiliz mahkemelerinin içtihatları: «Petersham» hâdisesi, 1919, 1.KB.575. — «Matiana» hâdisesi, 1919, 1.KB.632; 1919, 2.KB.670; 1921, 1.AC.99.
- D) İtalyan mahkemelerinin içtihatları hakkında «Assicurazioni» 1941, I, 37/38. not 1.

karaya oturmuş ve Rus topçuları tarafından imha edilmiştir. Fransız asliye, istinaf ve temyiz mahkemeleri, hadiseyi mucip olan husuşun deniz tehlikesinden madut olmadığını ileri sürerek deniz sigorta kumpanyasına karşı açılan davayı reddetmiştir.[67] Bunun üzerine gemi sahibi harp rizikosunu üzerine almış olan Fransız Hükûmetine müracaat etmiştir. Fakat Fransız Devlet Şûrası, mezkûr hadisenin bir harp hareketinden doğmamış olduğunu iddia ederek yine davayı reddetmiştir.[68] Ve bu suretle gemi sahibi himayesiz kalmıştır.

b) «Kanadia» ismini taşıyan Danimarkalı bir vapur muhtelif memleketlerde mukim olan sigorta şirketleri nezdinde ayrı ayrı gerek deniz rizikolarına ve gerek harp rizikolarına karşı sigorta olunmuştur. 1915 senesinin mart ayında mezkûr vapur şimal denizinde bir İngiliz kruvazörü tarafından durdurulmuş ve kruvazör komutanınca emredilen bir yolu takip ederek muayyen bir İngiliz limanına gönderilmiştir.

Vapurun kaptanı, muayyen bir adada deniz fenerlerinin söndürülmüş olduğunu ileri sürerek gemide bırakılan İngiliz subayına yolu değiştirmek ve herhalde gece sefer yapmamak teklifinde bulunmuştur. İngiliz subayı Alman denizaltı gemilerinden korkarak mezkûr teklifi reddetmiştir. Gece «Kanadia» vapuru kaptanca korkulan ada civarında kayaya oturmuş ve batmıştır. Gemi sahipleri Danimarka, Norveç, Amerikan ve Alman mahkemeleri nezdinde alâkadar olan sigorta şirketleri aleyhine dava ikame etmişlerdir. Alman Temyiz Mahkemesi hariç bütün diğer mahkemeler, «tabii ve makul bir düşünceye göre» bir harp tedbirinin hadiseye en yakın olan illeti «şüphesiz» olarak teşkil ettiği neticesine varmış ve harp rizikosunu üzerlerine almış olan sigorta kumpanyalarına karşı açılan davaları kabul, deniz rizikosunu üzerlerine almış olan sigortacılara karşı açılan davaları reddetmişlerdir.[69]

Alman Temyiz Mahkemesi ise kaptanın kusuru olmaksızın vapurun yanlış bir manevra neticesinde bir kayaya oturması keyfiyetini tipik bir deniz tehlikesi mahiyetinde telâkki etmiş olduğundan hâdise üzerinde müessir olan illetin «şüphesiz» olarak bir harp tedbiri olmayıp mutad bir deniz vakası olduğunu ileri sürmüş ve deniz sigortacılarını mahkûm, harp sigortacılarını mes'uliyetten tebriye etmiştir.[70]

[67] «Dalloz Périodique», 1858/1/366; Sirey 1859/1/30.

[68] «Recueil des arrêts», 1857, p.570.

[69] «Hanseatische Rechtszeitung», 1920, 69, 70.

26. *Karineler.*

İşte bu gibi garip ve garip olduğu nispette acı neticelere mâni olmak için kanun vazıları sigorta mevzuatında muhtelif hadiselere müteallik muayyen karineler tanzim ederler. Bilhassa denizlerde vukubulan vak'alara müteallik ispat külfeti çok ağır bir yük teşkil eder. Çünkü birçok ahvalde gemi ve yükün hangi hadisenin tahakkuku zmnında zarar görmüş olduğu belli olmaz, hattâ bazan vak'anın tek bir şahidi bile bulunamaz. İşte bu kabil fiili durumlar karşısında kanunî veya akdî karinelerin kimin lehine olduğu ve âkîtlerden hangisinin aksini ispat külfetile malûl bulunduğu hususları, davanın neticesi üzerine icra ettikleri tesir bakımından çok ehemmiyetlidir. Bu hususta muhtemel suiistimallere mâni olmak için Türk vazı kanunu âmir hüküm vasfını haiz mühim bir esas vazetmiştir. Ticaret kanununun 958inci maddesine göre sigortacının k a n u n mucibince mesul olduğu tehlikelerden biri sigorta mukavelenamesinin hükmünden istisna edilmişse hasarı vakum istisna edilen tehlikelerden tevellüt ettiğinin ispatı sigortacıya aittir.

Binaenaleyh ispat külfetinin kime ait olduğu meselesini halledilebilmek için evveleminde rizikonun mahiyet itibarile *kanunca* ne şekilde tahdit edilmiş olduğunu tespit etmemiz icap eder. Bu hususta, umumiyet ve hususiyet prensipleri arasındaki fark^[71] bilhassa ehemmiyetlidir. Çünkü kanun tarafından umumiyet prensibi kabul edildiği takdirde sigorta ettiren kimse, sadece sigorta ettirilen menfaatin ihlâl edilmiş olduğunu ispat etmekle iktifa eder ve hâdise herhangi bir illiyet rabitasının mevcut olduğunu iddia ve ispat etmeğe mecbur edilemez. Sigortacı mes'ul olduğu tediye mükellefiyetinden kurtulmak istiyorsa o vakit mezkûr hadisenin poliçede istisna edilen tehlikelerden tevellüt ettiğini ispat etmelidir.

Halbuki kanun tarafından hususiyet prensibinin kabul edildiği hallerde sigorta ettiren kimse, sigortacının mes'ul olduğu hususî tehlikelerden birinin tahakkuku neticesinde sigorta ettirilen menfaatin ihlâl edilmiş olduğunu yani bir illet rabitasının mevcut bulunduğunu iddia ve ispat etmediğiçe sigorta bedelinin tediyesini talep edemez.

İzahına çalıştığımız prensiplerden şu neticeleri çıkarmak mümkündür.

a) Nakliyat ve deniz sigortalarında sigortacı, Ticaret kanununun 983, 988, 1361inci maddeleri mucibince nakledilen eşyanın her

[71] Yukarıda 16-18 no.lu fıkralara müracaat.

ne sebeple olursa olsun maruz kaldığı hasarattan mes'ul» olduğu cihetle bir hadisenin sigorta poliçelerinde sigorta himayesinden hariç tutulan harp rizikosundan neş'et ettiğini ispat etmedikçe sigorta bedelini tediye etmekle mükelleftir. Ve sigorta ettiren kimse, mezkûr hadisenin poliçede istisna edilmiş tehlikelerden birini teşkil etmediğini ispat etmeğe icbar edilemez. Ticaret kanununun 1390mci maddesinde ifade edildiği gibi «tereddüt halinde çıkan tehlike harp rizikosundan çıkmış sayılmaz».[72] Fakat bu kaide de istisnasız değildir. Bir geminin harp sahası kabul edilen bir yerde kaybedildiği sabit olursa kayıplığın bir harp tehlikesinden neşet ettiği kabul edilir, meğer ki fırtına gibi bir deniz tehlikesinin aynı zamanda ve aynı yerde vukubulmuş olduğu ispat edilsin.[73]

b) Yangın sigortasında sigortacı Ticaret kanununun 957. maddesi mucibince harp rizikosundan mes'ul olmadığı cihetle sigorta ettiren kimse hasarın bir yangından neşet ettiğini, ve şayet sigortacı da, yangının bir harp hareketinin neticesi olduğu itirazında bulunursa, harp hareketile yangın arasında bilâvasıta veya bilvasıta hiçbir illet rabi-tasının mevcut olmadığını iddia ve ispat etmek mecburiyetindedir.

[72] Bu vaziyet karşısında yukarıda (45 no.lu nota bak) mevzubahs olan «tek» veya «gift» poliçe usulünün ehemmiyeti kolayca anlaşılacaktır. Sırf harp rizikolarına müteâhlik ayrı ayrı bir deniz sigorta mukavelesi aktedildiği zaman mezkûr sigorta münasebeti hakkında hususiyet prensibi cari olduğu için sigorta ettiren kimse zararın bir harp hareketinden tevellüt ettiğini ispat etmeğe mecbur olur. Mezkûr usul, netice itibarile Ticaret Kanununun âmir bir hükmüne muhalif olduğundan Türkiyede «tek» poliçe usulü muhafaza edilmiştir.

[73] Arnould: Zikri geçen eser, No.905a, 905b («Membland» ve «Euterpe» vakaları). — Ritter: Zikri geçen eser, cilt I, s.612. — Smet: Zikri geçen eser, No.305. — Le Havre mahkemesi: 9.2.1916 ve 17.4.1916: «Autran» 1915/17, s.308. — Seine (Comm) mahkemesi, 15.3.1918, «Autran» 1918/19, s.86.